

Stulecie awangardy w Polsce

W 2017 roku mija sto lat od pierwszej znaczącej manifestacji polskiej awangardy. By nadać tej rocznicy odpowiednią rangę, trzy muzea, które posiadają najbogatsze zbiory sztuki awangardowej – Muzeum Narodowe w Warszawie, Muzeum Narodowe w Krakowie i Muzeum Sztuki w Łodzi – wyszły z inicjatywą obchodów stulecia awangardy. Do współpracy włączyło się już blisko 50 instytucji i przybywają kolejne.

Za symboliczny początek polskiej awangardy można uznać otwarcie 4 listopada 1917 roku w siedzibie krakowskiego Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych I Wystawy Ekspresjonistów Polskich. Wydarzenie to zapowiadało niezwykle aktywność twórców tego nurtu w dwudziestoleciu międzywojennym. Na ekspozycji zaprezentowano niemal sto dzieł osiemnastu artystów, a spośród jej uczestników wyłoniła się grupa późniejszych formistów, aktywnie tworzących i propagujących idee nowej sztuki. Należeli do nich: Leon Chwistek, Tytus Czyżewski, Zbigniew Pronaszko oraz Henryk Gotlib, Jan Hrynkowski, Tymon Niesiołowski i Andrzej Pronaszko.

Awangarda miała zasięg ogólnoeuropejski i w decydujący sposób wpłynęła na rozwój nowoczesnej myśli estetycznej oraz praktyki artystycznej na całym świecie. Związani z nią twórcy prezentowali nowe spojrzenie na formę i funkcję sztuki, a wyróżniające ją cechy – otwartość na eksperyment, nieustające poszukiwanie nowych form – bezpośrednio wpłynęły na działalność kulturotwórczą późniejszych pokoleń. Polska stanowiła w owym czasie ważny ośrodek tego ruchu, a rodzimi artyści wnieśli do niego istotną, oryginalną jakość. Dzieła Władysława Strzemińskiego, Katarzyny Kobro, Stanisława Ignacego Witkiewicza, Tadeusza Peipera, Szymona Syrkusa stanowiły liczący się głos w międzynarodowej dyskusji na temat nowoczesności – za sprawą ich osiągnięć Polska stała się ważnym punktem na mapie światowej kultury.

Polska awangarda radykalnie odmieniła charakter naszej kultury, przesądzając o dalszym rozwoju sztuk wizualnych, literatury, filmu, teatru, architektury, a także przekształcając w istotny sposób naszą rzeczywistość. Setna rocznica narodzin ruchu awangardowego w Polsce to doskonała okazja, by zwrócić uwagę publiczności na rangę tego zjawiska i zaznaczyć, jak dużą rolę odgrywa ono w kształtowaniu współczesnej kultury. Mimo bowiem przemożnego wpływu na obecny kształt ludzkiego środowiska – od urbanistyki i architektury począwszy, poprzez wzornictwo przemysłowe i modę, na wizualnych kodach masowej komunikacji kończąc – znaczenie awangardy wciąż pozostaje społecznie słabo rozpoznane.

Intencją inicjatorów obchodów stulecia awangardy jest sprawienie, by miały one jak najszerszy zasięg, obejmując jak najliczniejsze środowiska, instytucje i organizacje. Dotychczas zainteresowanie włączeniem się w obchody zadeklarowały między innymi: Muzeum Narodowe w Warszawie, Muzeum Narodowe w Krakowie, Muzeum Sztuki w Łodzi, Muzeum Narodowe w Poznaniu, Muzeum Narodowe we Wrocławiu, Muzeum Narodowe w Szczecinie, Muzeum Narodowe w Gdańsku, Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie, MOCAK Muzeum Sztuki Współczesnej w Krakowie, Muzeum Współczesne we Wrocławiu, Cricoteka Muzeum Tadeusza Kantora w Krakowie, Muzeum Historii Fotografii w Krakowie, Muzeum Śląskie w Katowicach, Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Muzeum Miasta Gdyni, Muzeum Tatrzańskie w Zakopanem, Teatr Powszechny w Warszawie, Teatr Polski we Wrocławiu, Teatr Nowy w Łodzi, Teatr Wielki w Łodzi, Teatr Łąźnia Nowa w Krakowie, Instytut Teatralny im. Z. Raszewskiego w Warszawie, Instytut Muzyki i Tańca w Warszawie, Instytut Architektury w Krakowie, Instytut Kultury Polskiej UW w Warszawie, Instytut Badań Literackich PAN w Warszawie, Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie, Międzynarodowy Festiwal Muzyki Współczesnej Warszawska Jesień, Związek Kompozytorów

Polskich, Akademia Muzyczna w Łodzi, Akademia Sztuk Pięknych w Łodzi, Akademia Sztuki w Szczecinie, Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu, Narodowa Galeria Sztuki Zachęta w Warszawie, Centrum Sztuki Współczesnej Zamek Ujazdowski w Warszawie, BWA Wrocław, BWA Zielona Góra, BWA Tarnów, Galeria Arsenał w Białymstoku, Galeria Bunkier Sztuki w Krakowie, Galeria Labirynt w Lublinie, Galeria Kronika w Bytomiu, Miejska Galeria Sztuki w Gdańsku.

Opis wydarzeń

Wystawy, koncerty, spektakle, publikacje, wykłady, konferencje... Te i inne przedsięwzięcia przygotowywane przez dziesiątki muzeów, teatrów, galerii i innych instytucji kulturalnych i naukowych złożą się na program obchodów stulecia ruchu awangardowego w Polsce. Będą to projekty przypominające najistotniejsze postaci i zjawiska awangardy międzywojennej oraz takie, które zwracają uwagę na twórców rozwijających awangardowe założenia w okresie powojennym. Będą także projekty stawiające pytanie o znaczenie awangardowego dziedzictwa dla współczesnych praktyk kulturowych.

1. Rewizja awangardowych historii

W ramach obchodów Muzeum Narodowe w Warszawie zaprosi na wystawę prezentującą rzadko pokazywany własny zbiór grafiki i rysunków artystów polskiej awangardy. Widzowie będą mieli okazję obejrzeć prace przedstawicieli najważniejszych ugrupowań – ekspresjonistów, formistów, lwowskich surrealistów, Buntu, BLOKu, Praesensu, grupy a.r. oraz Grupy Krakowskiej. Kancelaria Prezydenta RP we współpracy z Muzeum Narodowym w Krakowie przygotowuje z tej okazji dwie wystawy. Pierwsza, zatytułowana „Formiści”, będzie poświęcona sztuce religijnej artystów tworzących tę awangardową formację i zostanie zaprezentowana w Pałacu Prezydenckim w Warszawie. Druga wystawa, „The Power of the Avant-garde”, odbędzie się w Kamienicy Szołayskich będącej oddziałem krakowskiego Muzeum a złożą się na nią dzieła kluczowych postaci światowej awangardy, takich jak: Edward Munch, Kazimierz Malewicz, Marcel Duchamp, Fernand Léger czy Georges Rouault, oraz polskich awangardzistów, m.in. Leona Chwistka, Katarzyny Kobro, Władysława Strzemińskiego, Andrzeja Pawłowskiego i Marka Piaseckiego. O związkach jednego z najważniejszych twórców europejskiej awangardy z Polską opowie z kolei projekt wystawienniczy Muzeum Narodowego w Poznaniu „Hans Arp i sztuka polska”.

Całą serię wystaw podejmujących próbę rewizji dotychczasowych ujęć awangardowej spuścizny planuje **Muzeum Sztuki w Łodzi**, instytucja bodaj najsilniej związana z dziejami awangardy w Polsce. Najważniejszą z nich będzie monograficzna wystawa twórczości Katarzyny Kobro i Władysława Strzemińskiego przygotowywana dla Museo Reina Sofia w Madrycie i stanowiąca pierwszą tak pełną prezentację dorobku polskich awangardzistów w muzeum tej rangi. Historię awangardy przypomni również pięć wystaw organizowanych we własnych siedzibach łódzkiego muzeum: „Naturokultura. Awangarda i środowisko” podejmująca kwestię wpływu proto-ekologicznego myślenia na ruchy awangardowe; „Enrico Prampolini i teatr mechanicznych konstrukcji. Futuryzm i scenotechnika polskiej awangardy” dotycząca związków między włoskim futuryzmem a rodzimymi eksperymentami scenograficznymi; „Montaże. Debora Vogel i nowa legenda miasta” opisująca awangardowy pejzaż międzywojennej Polski z perspektywy wybitnej polsko-żydowskiej pisarki i teoretyczki; „Organizatorzy życia. De Stijl i projektowanie awangardowe w Polsce” eksplorująca międzynarodowe konteksty, w jakich kształtowała się nowoczesna polska architektura i wzornictwo oraz „Poruszone ciała. Choreografie nowoczesności” poświęcona jednej z kluczowych dla modernizmu kwestii organizacji i racjonalizacji ruchu a przyjmująca za punkt odniesienia teorię i praktykę Katarzyny Kobro. Niejako w korespondencji do programu łódzkiego w Muzeum Narodowym we Wrocławiu zostanie zaprezentowana instalacja odwołująca się do najnowszego filmu Andrzeja Wajdy „Powidoki” ukazującego ostatnie lata życia Władysława Strzemińskiego. Ponadto Muzeum Śląskie w Katowicach wraz z Muzeum Historii Katowic

przygotują projekt wystawienniczy poświęcony losom awangardy na Śląsku.

Od października 2016 roku w Muzeum Narodowym w Warszawie trwać będzie roczny cykl wykładów „Przełom, kontynuacja czy dialog? Sztuka XX i XXI wieku w kontekście sztuki dawnej”. Podczas cyklu „Muzealne wtorki” odbędą się m.in. spotkania pt. „Tradycja kontra awangarda. Artyści polscy wobec odzyskania niepodległości” oraz „Kubizm, futurizm, surrealizm i abstrakcja” w Galerii Sztuki XX i XXI wieku. Na lekcje muzealne MNW zaprasza również dzieci i młodzież oraz rodziny w ramach warsztatów rodzinnych: „Sztuka nowoczesna dla początkujących”, „Sztuka z kół i kwadratów”, „Galeria kontrastów”. Muzeum Tadeusza Kantora Cricoteka w Krakowie przedstawi projekt badawczy, na który złożą się wystawa, konferencja i publikacja poświęcone Teatrowi Cricot, założonemu w Krakowie w roku 1933 przez grupę młodych plastyków i awangardowych pisarzy, z Józefem Jaremą na czele. W innym krakowskim muzeum, Muzeum Historii Fotografii odbywać się będą projekcje i prelekcje na temat przedwojennej awangardy filmowej (takich twórców jak Feliks Kuczkowski, Janusz Maria Brzeski, Jalu Kurek) oraz filmów powstających w środowiskach awangardy powojennej. Instytut Teatralny im. Z. Raszewskiego w ramach realizowanego od kilku lat projektu „Odzyskana Awangarda” zaproponuje cykl wydarzeń mających na celu upowszechnianie wiedzy o mniej znanym dorobku polskiej awangardy teatralnej XX wieku. A **Teatr Nowy w Łodzi** zorganizuje otwarty konkurs na scenariusz sztuki poświęconej awangardzie. Wśród projektów związanych z obchodami stulecia awangardy nie zabraknie również koncertów. Specjalny program przygotowuje Międzynarodowy Festiwal Muzyki Współczesnej „Warszawska Jesień”, w **Teatrze Wielkim w Łodzi** odbędzie się prawykonania „Złotego Runa” Aleksandra Tansmana, a w **Akademii Muzycznej w Łodzi** w ramach cyklu „Filary polskiej awangardy muzycznej” publiczność będzie miała okazję zapoznać się z rzadko prezentowaną twórczością Józefa Kofflera, pierwszego polskiego dodekafonisty, a także z utworami kompozytorów polskich inspirujących się sztuką Kobra i Strzemińskiego.

Rok 2017 przyniesie również szereg wydawnictw poświęconych awangardzie. M.in. Instytut Architektury w Krakowie opublikuje antologię tekstów teoretycznych i krytycznych poświęconych architekturze nowoczesnej w Polsce wraz ze zbiorem esejów i komentarzy. Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie przygotowuje publikację autorstwa Andrzeja Turowskiego, jednego z najważniejszych polskich badaczy sztuki XX wieku, poświęconą historii radykalnej awangardy. A **Muzeum Sztuki w Łodzi**, oprócz serii publikacji związanych z cyklem wspomnianych wystaw, wyda reedycję „Teorii widzenia” W. Strzemińskiego, jednej z najważniejszych prac teoretycznych w historii polskiego modernizmu, oraz - wraz z jednym z wiodących wydawnictw - zainicjuje serię popularnych monografii poświęconych ważnym postaciom i zjawiskom polskiej sztuki XX-wieku.

2. Awangardowe kontynuacje

Historia awangardy w Polsce nie zamyka się w latach międzywojennych. Tradycja i etos awangardowy silnie oddziaływały na twórczość polskich artystów również w dekadach późniejszych, w dużym stopniu przesądzając o jej charakterze. Przypomni o tym między innymi Muzeum Narodowe we Wrocławiu w ramach wystawy, która skupi się na kwestii wykorzystania nowych mediów w sztuce polskiej w latach 1945-1980. Muzeum Sztuki Współczesnej MOCAM w Krakowie z kolei zorganizuje retrospektywę Jonasza Sterna, wielkiego artysty, który był żywym łącznikiem między pierwszą awangardą a jej powojennymi kontynuacjami. W warszawskim Muzeum Sztuki Nowoczesnej zostanie natomiast zaprezentowana wystawa poświęcona Oskarowi Hansenowi, jednej z najważniejszych osobistości polskiej architektury dwudziestowiecznej, twórcy niezwykle wpływowej Teorii Formy Otwartej. Galeria BWA w Zielonej Górze przywoła postać Wacława Szpakowskiego, artysty i inicjatora „Złotego grona”, jednej z najważniejszych odbywających się cyklicznie imprez polskiej neoawangardy. BWA we Wrocławiu zorganizuje wystawę zbiorową „To Natalia”, poświęconą sztuce Natalii LL, jednej z najważniejszych artystek rodzimej neoawangardy,

oraz twórczości odwołujących się do niej młodych artystów. W krakowskim Bunkrze Sztuki w ramach projektu „Trauma and Revival” odbędzie się międzynarodowa konferencja poświęcona historii awangardowego wystawiennictwa jako narzędzia konstruowania narracji o powojennej Europie. Galeria Zachęta w Warszawie wyda natomiast książkę „Awangarda w CBWA”, dokumentującą dzieje obecności sztuki awangardowej w tej galerii w latach 50. i 60. XX wieku.

3. Awangarda dzisiaj

O ile pewne rozwiązania formalne wypracowane przez awangardę dzisiaj mają już wartość czysto historyczną, o tyle etos eksperymentatorstwa i zaangażowania, który silnie awangardę określał, wciąż wydaje się atrakcyjny dla współczesnych twórców. Postarają się o tym opowiedzieć kolejne planowane na rok przyszły przedsięwzięcia. I tak, w Bunkrze Sztuki w Krakowie odbędzie się międzynarodowa wystawa „The Trouble of Value” poświęcona problemowi produkowania wartości i wartościowania w sztuce po przełomie awangardowym. W Galerii Arsenał w Białymstoku zostanie zaprezentowany projekt „Kino-Oko” ukazujący, w jaki sposób idee Dzigi Wiertowa, jednego z najważniejszych przedstawicieli kina konstruktywistycznej awangardy, oddziaływają na współczesne praktyki artystyczne – od eksperymentów Akademii Ruchu i artystów związanych z Warsztatem Formy Filmowej po prace najmłodszego pokolenia artystów. **Muzeum Sztuki w Łodzi** zaprezentuje międzynarodową wystawę „Muzeum Rytmu”, która odwołując się do pism Henriego Lefebvre’a oraz teorii Katarzyny Kobro i Władysława Strzemińskiego, opowie o różnych formach eksploatacji przez sztukę współczesną zjawiska rytmu. O znaczenie awangardowego dziedzictwa dla dzisiejszej sztuki funkcjonującej w zglobalizowanym świecie będzie opowiadał z kolei przygotowany przez CSW Zamek Ujazdowski w Warszawie projekt wystawienniczy „Gotong Royong / Sztuka dobrej roboty”, będący efektem trwającej od dwóch lat współpracy z indonezyjskim centrum sztuki – Jatiwangi Art Factory.

Muzeum Miasta Gdyni zaproponuje cykl wydarzeń pod wspólnym tytułem „Instrukcja obsługi awangardy”, podejmujących temat różnych form mediacji, które miałyby umożliwić spotkanie tzw. „zwykłego odbiorcy” z twórczością wyrastającą z tradycji awangardowych. Muzeum Narodowe w Gdańsku przygotuje publikację, na którą składać się będą wypowiedzi współczesnych twórców, artystów i teoretyków na temat miejsca awangardy we współczesnym świecie. W Galerii Kronika w Bytomiu będzie prowadzony projekt poświęcony badaniu śląskiej neoawangardy oraz jej oddziaływaniu na dzisiejszą sztukę. W bytomskiej galerii odbędzie się też wystawa przedstawiająca rozwój „języka przechwałek i gróźb” od dadaizmu po hip-hopowych disów. Wreszcie Akademia Muzyczna w Łodzi zrealizuje się trzy tematyczne cykle przybliżające współczesne formy przetwarzania awangardowego dziedzictwa muzycznego i plastycznego: „Nowa generacja awangardy muzycznej”, „Echa Guerniki” oraz „Miasto-maszyna” poświęconego twórczości inspirowanej cywilizacją techniczną i modernistyczną architekturą.